

Микола Степаненко

ЛИСТИ ВАСИЛЯ БЕРЕЖНОГО ДО ОЛЕСЯ ГОНЧАРА (1946–1986)*

Життєві дороги Василя Бережного й Олесь Гончара перетнулися в далекі 1930-ті роки в Харкові, коли юнаки стали студентами українського технікуму журналістики імені Миколи Островського. З того часу вони ніколи не розлучалися, – аж до завершення земного шляху Бережного 19 березня 1988 року. “54 роки знали один одного... і ні разу не порушилась вірність товаришування” [1, с. 184]**, – занотував у щоденниках Олесь Гончар журного 20 березня 1988 року, коли навечно попрощався зі своїм “найбільшим другом” [27.12.1987], “однолітком. І однодумцем” [20.03.1988]. Лишень війна на цілих п’ять літ перервала їхнє спілкування. Обом чоловікам, які вже спробували себе в красному письменстві, які мріяли про велику літературу, випали вельми нелегкі ратні будні. Вони з мужністю здолали ці випробування. До Гончара, коли повернувся з фронту, дійшла сумна звістка, що його побратим Бережний нібито поліг на полі бою. І якою ж незмірною радістю для Олесь, тоді студента Дніпропетровського університету, став лист від

дорогого Василя з Києва. 3 березня 1946 року полетіла до столиці з виселку Ломівка, де майбутній автор “Прапорonosців” мешкав у своєї сестри Олександри, відповідь:

*3 березня 1946.
Дніпропетровськ*

Здравствуй, Васильок!

Коли мені дали листа і я з першого слова адреси впізнав твій почерк, то ти воскрес із мертвих. Мені чомусь здавалось, що ти загинув на початку війни. І коли на фронті часом заходила розмова про дружбу і я оглядався в минуле, звідки до мене виходили дві постаті (ти і Л.), з якими я тільки й був одвертий до найодвертішого¹, то я говорив:

– Да, був у мене один друг.

Якось я зустрів одного вчителя з Батуринаського р-ну, питав, чи не знав такого в Бахмачі, то казав, що знав. Але намалював мені портрет зовсім не твій, а якогось директора школи.

* Пропонована публікація є логічним продовженням надрукованого в попередньому, двадцять шостому, числі альманаху епістолярного діалогу “Олесь Гончар і Василь Бережний”.

** Надалі вказуватимемо лише дату запису.

Тепер, коли ти ожив, мені здається, що й моє життя стає повнішим і осмисленішим. Адже, як це не дивно, після тебе і Л., ось п'ятий рік я ішов, зустрічаючи тисячі, десятки тисяч людей, простих і поіів, але ні перед жодним не сповідався. Голі дерева, крижаний вітер – холодно, правда?

Питаєш:

“Чи ще є мрії?”

“Чи є хоча тінь романтики?”

Дивні питання! Хіба вони можуть не бути? Невже й ти не розумів, що то було не хвилинка й минуце, не вичитане лише з книги, а навіки впущене в кров. Мрії? Може, тих нема, але є інші і не гірші. Романтика? Вона, навпаки, росте й росте, чим більше узнаєш те, що зветься життям. А на нього я, здається, роздивився нарешті як слід. Бачив його і голим, і в лахмітті, і в шовках, і воно давалось мені ощупувати себе, як сліпому.

Живу по-шевельовськи². Тільки не маю ні бібліотеки, ні матері. Якось хижина дяді Тома на придніпровських пісках, на глухій робітничій околиці. На кухні – сестра з дітьми, в кімнаті – я з піснями далекій іноземці. За вікном співають п'яні дівчата на вулиці, ті самі, що жахаються мене, як юридичного, коли я йду вранці на заняття.

Що я думаю?

Думаю про Григорія Сковороду, що з палицею ходив по селлах, думаючи про Спінози світ. Про те, що колись ми були дуже наївні й честолюбиві. Про те, що Людмила вийшла заміж з мого благословення, бо я не міг би створити їй щастя через те, що “неприспособаний...” Про тих, що я похоронив у Карпатах, в угорських степах і яким зараз непогано. Про те, що колишній друг Білоус не відповідає на листи, бо він – у Києві, а я – на околиці. Про те, що не можу тобі зараз послати новелу, бо вона занадто стікає кров'ю. Про все, про все...

Мої перспективи. В цьому році кінчаю університет. Питали: “Куди маєш намір їхати?” Сказав: “Куди хочте”. В моєму човні обламався руль. Звичайно, було б добре, якби кудись недалеко від Києва. Тоді ми змогли б бачитись і говорити. Нам би ставало легше. Чи тобі легко і м'яко?

Пишу. Для серця і з вірності присязи, даній тим шинелям, що, впавши, не підводились. А я стояв над ними і присягався: вирізьблю на камені. А калічити не дам – хай хоч пропаде.

Викликали мене до телефону. З запізненням. Бився в хурделицю 9 км та ще й не знав хто. Думав, Білоус. Але він, здається, небагато про мене думає. Говорив він тобі про мої вірші? Ні? Посилаю дещо тобі – не для друку, а для власного твого читання. Бо ти, здається, там небагато маєш хороших поезій, щоб читати. Такі вірші, як оці, що посылаю, зараз на Україні ніхто не здатний написати, хіба що я та Малишко. Ні Рильський, ні Сосюра. Ти бачиш, який я самовпевнений?

Попробуй мене переконати, що це не так (щодо моїх поезій). Якщо будуть переконливі

докази про їх нікчемність – ти виростеш в моїх очах.

Хай тебе не вражає вся ця моя парадоксальна логіка. Взагалі, я помічаю за собою, що я став або дуже дурним, або справді мудрим. Весь світ відображається в моїх очах, як дерева в воді.

Пишу повість про мандрю. Здається, ти теж скептично ставишся до моїх писань? Пора. Лишаюся сам, в однині, поклонником самого себе. Впевнений, як Галілей. Взагалі, переконаюсь, що “жизнь – славное занятие”, набагато цікавіше, ніж ми уявляли в епоху Чайківщини³.

Василю, друже мій! Пиши, пиши. Адже, власне, ти нічого не пишеш про себе. Де був? Що чув? Де Катерина? Чим живе Київ, які журнали виходять, що в видавництвах? Адже й ти ж, знаю, щось пишеш. Думаю про видання збірки, узнай, будь ласка, всю практичну сторону цієї справи. Може б, ти й за редактора взявся? Адже від секретаря вже там тільки через тин перелізти.

Чекаю швидко. Побачиш Білоуса – вилай, що не пише, а листа читати цього не давай. Це все – лише тобі.

Мрію, що ти якось, може, вирвешся і приїдеш до мене. Бо мене в Київ не пустять: диплом і взагалі, не знають, що я поет, а значить, не цінять. “Затискують!” – як сказав би Яша⁴. Читав його колесо в якомусь журналі. Бідне гоголівське колесо! Від Рязані доїхало до Луцька і все скрипить.

Бажаю щастя.

Твій *Олесь*

Пиши на главпочтамт, швидше одержу [2, с. 56–58].

¹ “...дві постаті (ти і Л.), з якими я тільки й був одвертий до найодвертішого...”. – Ідеться про Леоніда Лупана, поета з Поділля, з яким Гончар подружив заочно – через публікації в газетах і журналах, а під час зимових канікул 1936 року зустрівся в Києві. У 1937 році Лупана заарештовано, загинув у ГУЛАГівських катівнях. Очевидно, О. Гончар, дізнавшись про арешт Лупана, не став писати його прізвище повністю.

² “Живу по-шевельовськи”. – Тобто по-холостяцьки, як жив Шевельов Юрій Володимирович, чиї лекції з української мови слухав О. Гончар у технікумі, а потім у ХДУ.

³ “...«жизнь – славное занятие», набагато цікавіше, ніж ми уявляли в епоху Чайківщини”. – Ідеться про студентські роки, коли О. Гончар проживав у гуртожитку на вулиці Чайківській у Харкові.

⁴ “Затискують!» – як сказав би Яша”. – Ідеться про однокурсника О. Гончара по газетному технікуму журналіста Чернявського Якова Панасовича, який частенько вживав це слово. Любив філософствувати. Гончар називав його Сенекую або Спінозою.

Олесь і Василь опинилися в різних містах і розраду знаходили в листуванні. У родинному архіві Гончара вдалося віднайти понад три десятки щирих і мудрих послань від Бережного. Вони датовані не лишень 1946 роком, коли Олесь був далеко від Києва, а й пізнішими літами, останній – 1986 роком. Василь повідомляв своєму другові, у якого “б'ється щире серце”, всі новини, коли той полишав на тривалий час Київ. Усяк, хто ознайомиться з цим епістолярієм, дізнається про

душевні переживання, величні плани двох українських письменників, які, долаючи нелегкі перешкоди, виходили на широкі мистецькі горизонти, про їхнє особисте життя, про різні перипетії літературного процесу, всеукраїнського журналістського цеху, які перебували під пильним ідеологічним оком, й багато іншого. Сподіваємося, що читачів не залишать байдужими листи прозаїка Василя Бережного, перу якого належать понад півтора десятка науково-фантастичних повістей (“В зоряні світи”, “Голуба планета”, “Істина поруч”, “Сакура”, “Космічний Гольфстрим” та ін.), десятки оповідань, більшість яких об’єднані в збірки, до Олесь Гончара – творця славнозвісних романів “Тронка”, “Собор”, “Берег любові”, “Твоя зоря” й ін., якого по праву називають совістю української нації.

* * *

12 березня 1946

Олесь!

Так багато хочеться тобі розповісти, що не знаю, з чого й почати. І болотами ішов, і вузькими стежками. Бувало навіть таке, що серед білого дня в свідомість з’являлася містика. Словом, скоштував усього – і більше гіркого. Може, тому й важко на душі і в черепній коробці поселилися чорні, важкі думи. “Все суєта суєта, – сказав Еклезіаст. – І всячеськая суєта”. Істинно мудро!

Проклятий самоаналіз і всеаналіз роз’їдає душу, наче іржа залізо. Метушимося на цій нещасній планеті, носимо в собі всесвіт, а будуємо потьомкінські села...

Одна і в мене є вірада – прекрасна іноземка. Тільки я не співаю їй пісень, а сумно поглядаю на Буг, який розділяє нас.

Катерина? Вона продалася іншому ще до війни, коли я був у армії. А я, дурний, з розпачу оженився, тепер караюсь, мучуся і... вважаю себе холостяком. Я, бач, розізлився на інтелігенток. Візьму собі з народу! І взяв – темну, темнісіньку людину¹, їй, як кажуть, “світ зав’язав” і сам загруз у болоті. Та чорт з ним, я все відкину і піду туди, куди поведе мене моя бунтівлива воля.

Не дивуйся, Олесь, з тих моїх запитань про мрії і про романтику. Великий же час пройшов! Але тепер бачу, що ми залишилися такими ж, як і були. Інакше воно й бути не може.

Життя моє – життя раба, прикованого до дубового столу. Починаю працювати о 12 годині дня і кінчаю у 1-2 ночі. Квартири, звичайно, немає, але це чепуха. Головне – нема часу на особисті справи, ніколи не то що в театр сходити, а навіть спокійно пообідати. Машина хоча скрипить, а крутиться і підганяє, підганяє.

Да, ти згадуєш Шевельова. Він якщо живий, то десь у таборі. Чув, що, будучи в окупації, він щось там писав, і ніби заарештували його аж у Празі. Але точно ніхто нічого не знає.

Яша, мені здається, зробив деякий прогрес в

аспекті (!) критичного мислення. Він приїжджав у Київ, і ми розпили бутулу лікеру. Тобі, мабуть, ікалося, бо багато говорили про тебе. Я до нього здзвонив ще на днях, передав твою адресу.

А Білоуса² лаєш даремно. Він коректно виконує обов’язки друга (це він мені так говорить: “Як одержу щось від нашого спільного друга, то принесу Вам”.)

“У королівському палаці” одержав? Не я в Білоуса взяв. Він мені говорив, що Панч дуже хвалив твою новелу.

До речі, про Панча. Я ще торік влітку, коли був шофером на військовій машині, підкотив свого “Форда” до того нещасного Роліта (так звуть будинок письменників) і пішов до Панча. Він, думаю, повинен знати, де Олесь. Але він не знав, витягував фото, твої речі, довгенько повчав мене, що ти – здібний хлопець і т.д.

А звідкіля ти взяв, що я “скептично ставлюся” до твоїх писань? Раніше я вважав тебе новим Коцюбинським, тепер думаю, що ти – Франко. Вірші чудесні, зараз ніхто таких не пише, бо не напише. Якби ти знав, які дрібні “страстишки” в тутешніх дрібних душах “світил”! Сидячи в секретарському кріслі, я вже трохи придивився до них. Малишко – це хороший, свіжий поет, але, мені здається, в нього немає філософського підходу до світу. Він редагує журнал “Дніпро” – через стіну від мене. Я покажу йому твої вірші, може, вдасться надрукувати. Він повинен відчути гостроту твоїх фарб і кристалність твоїх почуттів.

Збірку давно пора. Але для цього треба обов’язково приїхати самому і побувати в салонах письменницької аристократії. Приїжджай, підемо до Тичини, або до Панча, чи Рильського. Так буде набагато скоріш. Особливо було б добре владнати справу з Тичиною. Ось як приїде із сесії – щось зробимо.

У видавництвах повно половини, журнали вже зверстані на кілька наступних місяців. Вірші твої читаю й перечитую. Чудесні! “Літгазету” одержав?

Олесь! Перше наше завдання – зустрітися. Ми заслужили це за довгі роки розлуки. Практично – тобі легше приїхати в Київ. Не відпустять? А що, як я пришлю офіційний від редакції виклик? Чекаю детальної відповіді, мій Моїсею! Ти ж врахуй, яка моя робота – ну хоч лопни, в найближчі кілька місяців не зможу одірватись. Це перше. А друге – в Києві, крім усього, ми зробимо чимало для твоїх ластівок-творів. Правда?

Пиши, чи висилати виклик.

Пиши, пиши, пиши.

Міцно тисну руку –
Твій Василь Бережний.

12/III.46, Київ

¹ “Катерина... темна, темнісінька людина”. – Ідеться про першу дружину Василя Бережного.

² Білоус – Дмитро Григорович Білоус, український письменник.

* * *

27 серпня 1946

Здрастуй, дорогий друже!

В понеділок я був дома. Оце приїхав, взявся переглядати газети за неділю. В мене й був поганючий настрій (настав період особливого безгрошів'я, коли немає грошей і хтозна де їх дістати), так, кажу, настрої і так був поганий, а як прочитав рецензію на твою новелу – ще погіршав¹. Я скочив з місця, я замахав руками, голосно заговорив. Я пішов у бібліотеку, взяв журнал, ще раз прочитав це чудесне, легке, як серпантин, плетиво найблагородніших почуттів – цей твій “Модри камінь”. Виявилось, що рецензентові не під силу підняти “камінь”, відчувати його красу, він взяв жменю грязюки та й кинув і тобі, й мені в обличчя.

Он як рецензують! Я не знаю – чи це первісне глупство, чи це свідомо фальсифікація. Але, мабуть, є те і те.

І день іде, і ніч іде, і, голову схопивши в руки, дивуюся, чому не йде апостол правди і науки?

Думаю, що ти не схилиш голову, хоча настрої і в тебе зіпсується. Але ж – в житті, як на довгій ниві... вй, Олесь, пиши, пиши і да благословен буде в віках твій льох! А мухи ці кусючі, хай їм біс, на те ж вони й мухи!

Про повість я ж писав – одержали вони, все йде так, як і було домовлено. На тому тижні Дмитро, втопивши в мене очі, безапеляційно заявив: – Я написав Олесеві листа. Що мені залишалося зробити? По-перше, потиснути йому руку, по-друге, тобі щодо повісті писати коротко. А ти, значить, листа його ще не одержав? Сьогодні ж іду до Білоуса і вживаю заходів. Всю інформацію надішлю негайно.

Із Яшею, друже, ми й не пили. В мене не було теті-меті, а він був з дружиною і дітьми, а жінка – це, брат..., грошей дуже розкидати не будеш (хоча б Валя не прочитала!)... Філософствували. Базикали. Займалися софістикою. Мені здається, що ми – фарисеї. А Яша про себе каже:

– Я обиватель особливого типу.

Але зрештою, було б цікаво нам – людям – зустрітися і просто, по-людському випити і поварнякати!

Я знову без квартири. Хазяйка вийшла заміж за свого чоловіка (зійшлися!), і я простігся на редакційному столі (бо дивани окуповані клопами). Думав побрести до Саші хоч якусь ніч перебути – він виїхав. В ЦК говорили, що на 2 тижні. Але він ще не вернувся.

Посилаю тобі вирізку.

Новиченко² перейшов працювати в ЦК КП(б)У. Його брошуру надсилаю паралельним пакетом.

В літературних кодах (колах) – унініє. Дехто тут розглядає принципову критику, як кампанію, швиденько хапають дручки і... починають ізбієніє молоденців (б'ють, аж пух летить, – Цин-

ковського, Ющенка, Бандуренка)³. Про маститих – обережніше, але ось-ось молотитимуть і їх. Ти теж потрапив під руку.

Я переконаний, що, за винятком того, що стосується твоєї новели, – критика правильна. Інакше і бути не може. Про її розвиток інформувати тебе вирізками, чи ти маєш газети?

Нехай натхнення не покидає льоху і серця твого.

*Міцно тисну руку –
твій Василь.*

27.VIII.46

P.S. Докладу всіх сил, щоб дізнатися, хто автор пасквіля.

Подивися на газети – ми розбили Серпіліна, Серпілін – Кундзіча⁴ і т. д.

¹ “... прочитав рецензію на твою новелу – ще погіршав” [настрій]. – Ідеться про новелу “Модри камінь”, яку неоднозначно сприйняла критика.

² Новиченко – Леонід Миколайович Новиченко, критик, літературознавець.

³ Цинковський – Іван Цинковський, український поет; Ющенко – Олекса Ющенко, український письменник; Бандуренко – Євген Бандуренко (справжнє прізвище Бондаренко), український поет, сатирик, гуморист.

⁴ Серпілін – Леонід Серпілін, письменник; Кундзіч – Олексій Кундзіч, український письменник.

* * *

29 серпня 1946

Здрастуй, Олесь!

Оце вчора закінчилися збори письменників. Секретар по пропаганді ЦК КП(б)У Литвин зробив доповідь про помилки на ідеологічному фронті, особливо на фронті літератури. Потім – дебати. Виступило чоловік 30. Збори йшли довго і нудно. Скільки інтриг! Скільки політичної кон'юнктурної спекуляції! Скільки дріб'язковості і глупства! І все то те влітало в мою голову – аж вона гуділа.

Були, звичайно, і хороші, серйозні, глибокі виступи. Але таких мало було. Сподобався виступ Смілянського, Воронька, і Яновського¹ – спокійний, особливо хороший. Юрій Іванович говорив так, ніби в залі сидять учні, діти – галасливі й нервові; говорив і відчувалося, що в ньому щось є велике-велике всередині, до чого ці діти ще не доросли та й навряд чи доростуть. Презирства не було в його голосі, але – спокій, впевненість людини, яка має багатий досвід... а сидів він за столом президії – благородне таке лице, високе чоло і сріблястий чуб, акуратно зачісаний – як орел, що спустився з гірських верховин в цю низьку і тісну кімнату.

На зборах бачив Дмитра². Передав йому все, що ти написав, і оту цибулку. Він теж обурений вихваткою в “Р. У.” проти тебе. Тепер уже вчепилися – продовжують. Ось посилаю передмову – тут “Модри К.” кваліфікується як шкідливе [нерозб.]. Ну, не ...?

Ти читав фейлетони Остапа В. “Іще живі і здорові...” та “Демобілізованих із Алма-Ати”.

Первомайський, Мотя Талалаєвський³ і інші сприйняли це на свою адресу (не буквально) і гостро шкірили на Остапа зуби. У нас тут є зав. відділом Юзік Скаковський, так той сьогодні до мене:

– Как там Остапа Вишню критиковали?

– Критикували трохи, – кажу. – Особливо за те, що про таке серйозне питання, як право на помилку...

– Да нет, за эти возмутительные выпады были?

– Первомайський, – кажу, – згадував.

– А мои друзья собираются побить ему морду и спрашивают, где он живет...

Он яка справа! Але з виступу Литвина я зрозумів, що ЦК дивиться на це спокійно, хоча, звичайно, також абзаців-колючок не схвалює.

Новиченко – зав. відділом преси ЦК КП(б)У.

Брошуру його і газети одержав? Пиши.

Саша⁴ ще не приїхав, оце щойно я звонив – нема.

Їздив я додому і сказав жінці, щоб не думала, що я її чоловік. “Живи, як і жила, допомагати буду, дочку згодом заберу”⁵. Вона все сприйняла відносно спокійно. “Дівчини я тобі не віддам, вірю, що помагатимеш, а те, що мене розлюбив – то це тобі нароблено, це тобі дано чогось”. Жаль мені її, і всіх жаль, і себе жаль. Але що ж можна зробити?

Тепер я – один. Зовсім, зовсім один... Друзів немає, – одні забулися, одні пішли вперед. Лише вороги та самотність. Але не журюся (?) – швидко ж бігають дві миші: біла і чорна, біла і чорна...

Тисну фуку міцно. Твій Василь

29.VIII.46

¹ Смілянський – Леонід Смілянський, український письменник; Воронько – Платон Воронько; Яновський – Юрій Яновський.

² Дмитро – Дмитро Григорович Білоус.

³ Мотя Талалаєвський – Матвій Талалаєвський, український і єврейський поет.

⁴ Саша – Єрмоленко Олександр, друг Олесь Гончара.

⁵ “...дочку згодом заберу”. – Ідеться про Галю Бережну, дочку Василя Бережного від першого шлюбу, яка стала українською письменницею.

* * *

14 червня 1948

Поїздка до Чернечої гори

19 червня в суботу вирушили. Було два пароплави: “Кіров” і “Калінін”. На “Кірові”. Тут був Олесь¹, Тичина, Рильський, Дмитерко, Воронько, Крижанівський і багато інших письменників. Військовий оркестр.

Кагала заводу “Більшовик” була на другому пароплаві. Там же був і Касян у своїй вишитій сорочці.

Краса Дніпра вражає, чарує...

Дівчата – огненно-рижа Марія Педенко, її подруга світло-руса Зіна і чорненька-смаглявка Тамара Лещук.

Ранком – стоянка в густому-густому тумані. Сходить сонце – видно, наче крізь матове скло.

Снідати пішов нагору...

А Платон, ну й Платон!² Скількох дівчат перецілував, скільки віршів прочитав! Він чудовий.

Погода була хороша. Природа постаралася, може, навіть занадто. Пекло.

Назад їхали – спарено: два пароплави, зчіплені поруч. Концерт.

Олесь, я, Стельмах – довго сиділи на кормі, любувалися краєвидами, говорили про пірнате населення землі і про рибу.

А над Дніпром – біласті крячки...

А над Дніпром – на високих зелених берегах – хатки...

Чудова традиція – оце паломництво народу до могили Тараса! Душу охоплює якимось невимовно-урочисте почуття. Як згадаєш, то це ж він ходив тут, відпочивав, думав, мріяв – наш великий поет і художник, аж сльози підступають.

Велично було б отак на придніпровських горах поховати усіх видатних митців України – Лесю Укр., Артемовського, Лисенка, Скороду... Щоб на всьому протязі річки. Олесеві ця думка дуже сподобалась:

– Над Десною – Коцюбинський, в Києві – Володимир, у Каневі Шевченко... – початок уже є. А що, коли б сказати про це Микиті Сергійовичу!³ А то ходив я на Байкове кладовище – не найшов могили Лесі...

З пароплава ми пішли на пляж.

21-VI.48

7.VII.48. Зайшов ранком до Ніколая, завели машину, поїхали на Леніна, 66. На пропускній саме був лейтенант, не пропустив, чудило. Статут він розуміє як догму. Гукнув: “Алло!”, Олесь висунувся з вікна... Нарешті вони зібрались. Часу до відправки пароплава залишилось мало, але в Олесь – Олімпійський спокій.

Встигли. Ще й пива випили на прощання.

Поплив Олесь. (Дніпропетровськ, “Крупська”, каюта 6)

Скука, нудота. Наче мене переполовинили.

¹ Олесь – Олесь Юренко, український поет і прозаїк.

² Платон – Платон Воронько, український поет.

³ Микита Сергійович – Микита Сергійович Хрущов, радянський державний і партійний діяч. З 1938 по 1949 рік був першим секретарем ЦК КП(б)У з перервою від березня по грудень 1947 року, коли ці обов’язки виконував Лазар Каганович.

* * *

19 липня 1948

Здрастуй, дорогий друже!

Мені дуже прикро, що в останніх листах я виступаю перед тобою вісником поганих новин. Але що ж поробиш? От і зараз хочу написати тобі ще про одну сцену із щепенківського ходіння по муках.

В суботу з приводу повісті засідало бюро ЦК. Мене теж викликали. Посідали ми за довгим столом у кабінеті Семичастного¹, і почалося...

Це були не виступи, а вимахи батогів – пекучі, хльосткі. Шмагали з усієї сили.

Виступали: Гладка, Руденко, Дубов, Заславський, Андрієнко, Шевель,² Семичастний.

В аналіз повісті ніхто вже не вдався – “що повість шкідлива, антипартійна – це вже цілком ясно, про це вже сказала преса...”. Критика йшла по лінії – чому так сталося? Як ми дошли до жизни такої?

Ось головні закиди:

Редколегія багато на себе бере;

Зневажливе ставлення до ЦК АКСМУ (не радяться, коли навіть мають сумнів);

Неправильний добір кадрів (дісталось і за Ривліна, і за Любовського, і за Недоступа...).

Андрієнко сказав буквально таке: “Гнила позиція Руденка, і особливо тов. Гончара, який сказав, що повість піде на Сталінську премію...”.

Але секретарі (Сем. і Шев.) говорили, що, як стало їм відомо, Гончар повісті не читав і обвинувачували Руденка за те, що він не порадився з ними. Ця тенденція відвести удар від тебе мені сподобалась, але ти, мабуть, її не приймеш (та вже питання так і не стоятиме, думаю, що не доведеться приймати чи не приймати).

Заславський побачив корінь зла в мені. “Це – каже – Бережний переплатив першу частину повісті, і тому усугубились помилки”. Я не був здивований, бо падлюка завжди лишиться падлюкою.

Постанова ще не була готова. Думаю, що обійдеться “зміцненням редколегії”.

Руденко і Білоус чухають потилиці і кажуть:

– Ех, якби Москва...

Та, мабуть, це “якби” не здійсниться.

Видавництво не відвертається від Щеп-ка³. “Грунтовно перероби і давай”. Він буде переробляти.

Оце такі події в Київській вотчині. А як там у тебе настрої? Не хмарся, Олесь, в роботі буває все. В душі я переконаний, що повість хоч і слабка, але ж читачеві шкоди не завдасть.

Щодо Ривліна і Любовського, то секретарі нападали на Миколу за те, що тримав їх у редакції (“Вони ж не знають укр. мови!”). Уже Ривлін звільнений. Поезія – мені.

Сьогодні говорив я з Кучером. Він пообіцяв уставити вірш (мій нарис в “Укр.”).

Фольклор я здав, буду братись за психологію. А як у тебе з поїздкою? Чи не скучаєш за Києвом?

Привіт Валі, Шурі, зятю, матері.

Ліда Оксютіна⁴ говорила, що, здається, 22.VII день народження Валі. Вітай її як імениниці.

Міцно тисну руку – твій Василь.

19.VII.48. Київ

¹ Семичастний – Володимир Семичастний, радянський державний і партійний діяч, у 1946–1950 рр. – секретар, перший секретар ЦК АКСМ України.

² Руденко – Микола Руденко, український письменник; Дубов – Микола Дубов, російський письменник; Шевель – партійний і державний діяч.

³ Щеп-ка – Микола Щепенко, український письменник.

⁴ Ліда Оксюта – перша дружина Якова Оксюти, журналіста, близького друга Олеса Гончара.

* * *

21 липня 1948

21.VII.48

Здраствуй, дорогий друже!

Чи не остогидло тобі читати про людину, яка, спотикаючись і до крові розбиваючи ноги, іде до сонця? Тут киплять страсті. На цей раз в спілчанському казані.

Вчора відбулося обговорення повісті в Спілці. Авдиторія була не дуже численна. Головував Баш, був у президії сивіючий Дмитренко. Виступали: Шумило, Тростянецький, Старинкевич, Новиченко, Золотушкін¹ (після свого виступу пішов геть. “Аж в “літгазеті” буде згадано, і досить” – сказав його родич Золот. із ЦК), Дубов, Малина (аспірант), Руденко, Серпілін, Щепенко, Дмитренко.

Критика йшла по тих же лініях, що й в пресі, що й в ЦК, – лінія огульного засудження повісті. Причому, такі, як Ган і Килимник, кидали злі репліки, коли дехто говорив, що повість все ж можна переробити.

Особливо обурили мене виступи Старинкевич і Новиченка. Стара, зчорніла, як опеньок, діва (стояти б їй серед проса – жоден горобець не наважився б прилетіти!) розповсюдилась про те, що за повістю, мовляв, виходить, ніби партія підкупляє народ. “От збудуй їй хату, і вона буде хорошою, передовою людиною. Як собаку годують, так вона й гавкає”, – ось до чого договорилась оця естетка! Де вже їй зрозуміти, що там йдеться про піклування партії до рядових людей, про чуйне ставлення до них.

Новиченко вихилявся на трибуні і говорив, як Шерлок Холмс. Два огидні отвори носа, маленькі, як головки гвіздків, провалля очей. Намагався спаплюжити особу автора (ну зовсім як Чалій!)².

Твоє ім'я, на щастя, зовсім не було згадано.

Нам ще підвезло, що Дубов накинувся на “Літгазету” і в цілому на Спілку за стан критики (розповім детально); внаслідок кілька промовців дубасили Дубова (Серпілін, Дмитренко, Баш – на зак.).

Аспірант Малина про Щеп. тільки згадав, а вчепився за “Плем'я дужих” Ткача³ і лаяв “Вітчизну”.

Серпілін – молодець! Нейтралізував Дубова зовсім, виступав досить розумно. Так само розумно говорив і Дмитренко (попутно згадав помилки Фадеєва, розтрошив Крона⁴ за “Глибокую разведку”, провів паралелі з Щепенком).

Критикували, звичайно, у великій мірі справедливо. Але цікаво, що вдавалися до таких трюків:

1) Засуджували те, що засуджує і автор.
2) Узагальнювали поодинокі (напр., йдеться про Ганну Овчаренко, а говорять як про “наших людей” в цілому).

І, знаєш, виходило ефектно.

Микола сьогодні поїхав на свій Донбас – “Все одно перероблю, і книжка буде!”. Він вже додав до неї 5 арк.

Заскакував на твою кв-ру. Задав сусідам провок. питання: “Гончар дома? Хіба не приїхав?” Так що вони будуть на чеку. “Та, кажуть, може, він відпочиває?” І підійшов до дверей. Чую – радіо (репродуктор) горланить на всю силу! От уже наговориться, доки приїдеш! І поради огородникам, і про все, все. Зайдеш – оживуть звуки, знатимеш тоді!

А що там у вас? Пиши, пиши, пиши, пиши, пиши, пиши.

Привіт Валі, її матері, Шурі, зятю.

Міцно тисну руку – твій Василь.

¹ Шумило – Микита Шумило, український прозаїк, сценарист, перекладач; Тростянецький – Арон Тростянецький, літературознавець; Старинкевич – Єлизавета Старинкевич, літературознавець, критик.

² Чалий – Богдан Чалий, український письменник.

³ Ткач – Дмитро Ткач, український письменник.

⁴ Крон – Олександр Крон, російський письменник.

* * *

25 серпня 1948

Здрастуй, Олесь!

Обговорення роботи журналу в ЦК КП(б)У, на якому несподівано був присутній і я, пройшло хороше. Навіть краще, ніж ми сподівались. Не було копірвання в дрібницях, йшлося про ідейно-тематичну лінію, про місце журналу в цілому літературному процесі.

Відкрив Копиця¹. Без зайвих слів він надав слово Миколі, і Микола говорив не погано. Ні, він таки вміє говорити! Зупинився на досягненнях, на промахах, на їх причинах. І це було прийнято в основному добре. Бо за ним виступав з аналізом усіх номерів Рубан (ЦК) і також відзначив позитивне, хоча, звичайно, більше говорив про недоліки.

Виступав ще Голованівський (більше невинними дотепами), за ним Й. Кисельов, Гладка, Кифоренко (ЦК), Дубов (відкинув деякі закиди Рубана), Журахович².

Столбін зробив безглуздий виступ (натякав і кривлявся), а Трипільський – просто підлий. Але ці два вискочили, як Пилип з конопель, і вражіння не справили.

Виступав і Старик³. Я не помилюся, якщо скажу, що Митя й трохи не нагадує Ціцерона. Ні думок, ні темпераменту, ні жесту. Гугнявив, наче на лекції в 7-му класі. Вчепився у свої густо написані тези і доки очі його розбірали, що там написано, з рота вилітало: “От”, “От”...

До того ж ці тези, ці докладні зв’язали його, і він зовсім не зважав на те, що говорилося до нього. Істинно – як не піп, то й у ризи не лізь!

Але, звичайно, шкоди його виступ не завдав.

Рубан критикував профіль журналу. Все про дітей і для дітей. Навіть колицьова була!

Критикував за “забвение принципа партийности”, за те, що в прозі і публіцистиці не піднята тема труда.

Микола в своєму виступі сказав:

– Гончар до цього прочитав аркушів сто усяких матеріалів, і серед слабкіших речей ця річ (“Людина”) видалася кращою.

– Так до цього він же читав і Бальзака, і Толстого! – кинув репліку Голованівський. І більше твоє ім’я не згадувалося.

Копиця, підсумовуючи, сказав, що коли нам не вдасться підняти журнал, то його може спіткати доля “Ленінграда”. “Так питання зараз не стоїть, але може стати”.

Про “розгон” немає й мови. Зміцнити, працювати.

– Рішення, – каже, – ніякого приймати не будемо. Свою точку зору, оцінку висловимо в статті, яку надрукуємо в одному з наших органів.

Говорив Копиця ще й таке:

– Так, повість Щепенка ми тут читали. Але тоді, коли журнал вийшов. Подивились – повість погана. Ну, думаємо, нехай критика розбереться. Спеціально (!?).

А Руденко щодо цього читання висловлювався делікатно, дипломатично. І правильно, в бутылку лізти не треба. Сава⁴ висловив охоту працювати. Мабуть, буде.

Адельгейм⁵ тільки очима водив, от хитрий! Між іншим, трохи зачіпали й його “Вотчизну”.

Був і Санов⁶. У бюро перепусток сталася з ним заминка.

– Прізвище? – запитала дівчина, заглядаючи в список.

– А як там – псевдонім чи ні?

– По батькові?

– Шмутьович, ні-ні – Самойлович...

Видали. Сидів з гордовито піднятим носом і мовчав. Микола в своєму виступі уїдливо-дипломатично натякнув, що стаття Смульсанова в “Литгазете” була продиктована особистими рахунками (зокрема, про Дубова). На перерві добродушно-покровительським тоном Шмутьович сказав:

– Ну, що ви! Я – вище цього...

А в заключному Копиця сказав прямо й різко:

– Деякі критики скористались... Та “Литгазета” вже кається за ту статтю.

Словом, нарада ця пройшла добре. Тон хороший, спокійний, прихильний. Атмосфера ділова. Мені, наприклад, це дало дуже багато.

А вчора відбулося засідання президії Спілки. Заступником Шамоти⁷ затверджено Воронька.

Замість Серпіліна – Скляренка. Та ти, мабуть, про це знаєш.

Питання про прийом не встало, і Старик прийшов роздратованим кандидатом.

Ще такі новини. “Молодь України” і “Стал. пламя” – як окремі, самостійні дірки – закриваються. Буде одна редакція, а газета – на двох мовах (дубляж). Волянський каже:

– Бач, ми думали, що вас розженуть, а воно нас!.. Столбіна Стативка вже зняла. Але не знаю, чи сама Стативка втримається.

Дінькевич той уже наживав п'ятами і вліз у в-во “Молодь” якимсь заступником. Так що в зв'язку з перетурбацією в молодіжних газетах, може, вдасться залучити в “Дніпровський” лиман таку акулу, як Дубов. Це, мені здається, було б непогано, трясця його мамі.

Я підганяю роботу, щоб з першого піти у відпустку. Дав старикові 2 оповідання. З великих речей у нас, крім “Молодості”, є повість Печерського і повість В. Гавриленка – “Переможці”.

Да, мабуть, ми не побачимось до моєї відпустки, то ти напиши, як бути з одержанням твоєї літератури. Бо я таки наполягатиму, щоб з першого виїхати.

Як у тебе настрої? Чи послав нарис у Москву?

Пиши, буду дуже радий.

Усім привіт.

Міцно тисну руку – Василь.

25.VIII.48

Розмова в трамваї:

– Старик, ти вже написав Олесеві?

– Та ще ні... Та й взагалі, що багато писати?

Дам телеграму...

– Та це тобі не первина – телеграми давати.

– А що ж? “Совещание прошло хорошо приветом” – хіба погано?

P.S. Пробач, що доплатне. Саме марки немає, а до завтра чекати не хочеться.

¹ Копиця – Давид Копиця, український письменник.

² Й. Кисельов – Йосип Кисельов, український письменник; Журахович – Семен Журахович, український письменник.

³ “Виступав і Старик”. – Ідеться про виступ Дмитра Білоуса.

⁴ Сава – Сава Голованівський.

⁵ Адельгейм – Євген Адельгейм, український літературознавець.

⁶ Санов – Лазар Смульсон (Санов), критик, поет.

⁷ Шамота – Микола Шамота, літературознавець, критик партійного напрямку.

* * *

10 листопада 1950

Здоров, Олесь!

Бач, як я взявся за листи! Це тому, що хочеться поговорити з тобою та ще думаю, що й тобі ж цікаво знати, що діється в колісці трьох народів.

Оце сьогодні був на пленумі СРПУ (підготовка до декади української культури в Москві).

Величне видовище побачив я, переступивши поріг залу. Темно-сизий дим не то що висів над головами, він займав увесь простір від підлоги до

стелі. Не якісь там пасма, а суцільний димовий м'якуш.

Придивившись до постаті, що ледь сіріла біля трибуни, я здогадався, що то Павло Григорович. А трохи згодом його вже зовсім заволокло димом, і якимсь чудом долинав тільки його голос – наче з того світу. Відзначивши грандіозні досягнення укр. літератури, побіжно зауваживши, що “є ще в нас дещо і сіре”, Павло Гр-ч висловив упевненість, що за півроку, що лишилось до декади, наші письменники створять нові видатні речі, здивувавши і зачарувавши увесь Союз.

Признаюся, така вимога пришвидшеного продукування епохальних речей спочатку показала мені смішною. А потім я собі подумав:

– Нічого неможливого немає на нашій планеті, а особливо тут, де класик на класику сидить і класиком поганяє!

Після перерви (жінки ледве позводилися з місць) із співповіддю виступив довірений Зиновія-Богдана Хмельницького, рекомий Рибак. Диму було менше, і Натан Самійлович видобував із своїх впалих грудей досить-таки бадьорі ноти.

Насамперед, він категорично заявив, що “видавництво “Р. П.” стало справжньою творчою лабораторією” і т. д. Потім, звичайно, трохи посамокритикувався, а коли перейшов до планів, то сказав голосно і дзвінко:

– Ми готуємо до друку і запускаємо у виробництво нові твори. Це, насамперед, нова повість Олександра Гончара “Микита Братусь”, яку автор цілком справедливо назвав поемою. Це справді поема про наших радянських людей...

Молодець Самійлович! Коли він говорив оці слова, я глянув на довготелесого, який сидів трохи попереду і збоку від мене. Губи розвішені, як у Стецька, і що мене вразило, так це малий об'єм черепної коробки порівняно з видовженим обличчям. У профіль це дуже помітно. Думаю, що там і гніздиться критична собака.

Після Рибача слово надали Петру Йосиповичу. Поки він сходив на трибуну, цілий натовп сипнув із залу і біля роздягалки створилась черга. Я стояв третім чи четвертим.

Міцно тисну руку – Василь.

10.XI.50

P.S. Привіт Валі!

P.P.S.(?!). З нетерпінням жду 15-го!

* * *

12 листопада 1950

Здоров, Олесь!

Люда¹ все дорослішає. В очах – достеменно батькових – з'являються нові іскорки. Вона вже починає розуміти, що її люблять; це їй подобається, і вона старається – успішно! – викликати ще більшу до себе любов.

Був я в неділю. Розказувала мені казку про Класну Шапочку, а коли я зібрався йти, вона простягла ручки вперед, склала їх долоня до долоні, притулила ребром до грудей (а в очах веселі вогники):

– Хуляйте, дядя Вася! Хуляйте! Люди доблі, хата тепла. Весело в нас, кукол багато, коцоляний мішка є. Хуляйте!

Я вийняв ручку і записав цю майстерну ти-раду.

Олекс. Фед.² каже:

– Дядя Вася напише папі, що ти плюєшся.

Спохмурніла.

– Написати? – питаю.

– Ні. Я холоша дєвочка. Усіх.

Сховав ручку і папір – заспокоїлась.

Якщо є на світі щастя, то воно має образ дитини!

Тисну руку – Василь.

12.-а/ХІ.50

P.S. Валі – привіт і побажання кілограмів!

¹ Люда – Людмила Гончар, донька Олеса Гончара.

² Олекс. Фед. – Олександра Федорівна Мала, мати дружини Олеса Гончара Валентини Гончар (Малої).

* * *

18 листопада 1950

Здрастуй, Олесь!

Люда біжить назустріч по коридору – радісна, звучна. Беру її на руки.

– Ти де вчора ввечері була? – запитую. – Я приходив, тебе не застав.

– Хуляла на вулиці!

– А я ж пройшов аж до опери і не бачив вас!

Їй підказує Надя¹, і вона повторює:

– Вулиця Леніна довга!

Заходимо з нею до кімнати. Вона хапає на руки куклу:

– Це моя донечка! – тоді ляпає її по животу, там щось квокає. – Бач, вона плаче! Я її годувала, вона їла акуратно! Вона мене слюхає.

Тоді взуває кімнатні Валині пантофлі (Ол. Фед. купила) і, оголосивши себе “мамою”, іде на “базал”. Прийшовши з базару (біля трюмо він у неї), довго гомонить до своїх “донечок”. Вони мовчать і тільки дивляться на неї своїми немигаючими синіми очима. Це Люді надоїдає, вона бере книжечку і, дивлячись туди, де написано “Видавництво ЦК ЛКСМУ «Молодь»”, читає швидко-швидко:

– Хоч я й невеличка, хоч я й маленька, я умію любити, я шию платтячко... – Перегорнувши сторінку: – Ось миє посудку!

Дивися на мене:

– Писи папі письмо! Я вже можу плічідать.

...Приїдете – не визнаєте Люди, така вже мудра стала!

* * *

Новин особливих нема. Радянка ще не почи-нана, бо завалена місця. В набір здано.

Іван Макарович² закінчує чудову статую молодого Шевченка. Він говорив, що ти бачив. Не знаю, може, ти бачив у гіпсі, а в мармурі – Шевченко просто живий, аж не віриться, що це холодний камінь. Їй-богу, руки в Івана М. куди кращі, ніж його язик! А Язык говорить:

– За цю роботу я вже-таки можу претендувати на Сталінську премію!

Успіх його п’янить, але залишається успіхом. Якщо язик не зменшить його, то чого доброго – може, й одержить.

Люда каже:

– Пиши папоці пливет.

– А ще кому?

– Не снаю.

– Як не знаєш?

– Ага ще мамочка в Хахлі³, її пливет. Нехай вона мене цілують. Я холоша дєвочка.

Міцно тисну руку – Василь.

18/ХІ.50

Привіт Валі

¹ Надя – домашня помічниця Валентини Данилівни Гончар.

² Іван Макарович – Іван Макарович Гончар, український скульптор, графік, маляр, колекціонер, етнограф.

³ “– Ага, ще мамочка в Хахлі”. – Ідеться про Валентину Гончар, яка на той час разом із чоловіком Олесем Гончаром відпочивала в Гаграх (санаторій “Україна”).

* * *

2 листопада 1952

Здоров, Олесь!

Вітаю вас усіх із святом і підіймаю за ваше здоров’я келих іскристого абрау-дюрсовського вина!

Тут чудесно. Природа попрацювала на-славу: нагорнула такі величезні гори, вкрила їх лісами, розлила могутнє море... Яке воно пре-красне! Особливо, коли хмарно. Але хмарно було всього днів два, а то сонячно, тепло. Загоряю. Купаюсь потроху. Здається, світло-зелена ма-цестинська вода допомагає, неначе не так болить у суглобах. Але то, може, просто від тепла. Вза-галі, який я хворий? Їй-богу, десь у глибині душі трохи соромно за оце безділля, за розкіш. Але нічого не поробиш, доводиться терпіти і повіви тепло-теплого вітерця, і щєбіт птиць, і яскраві фарби квіток.

Тут якось і думати не можливо, важко зосе-редитись.

Скучив за Києвом. Як там?

Валя говорила про цитрусові – поки що нема. Як тільки появляться – пришлю. Тут і ящики, і все є для швидкої одсилки.

А зараз піду на море!

Привіт!

Василь

2.ХІ.52. Сочі

Привіт Олесеви і Валі із Сочі – Василь

2.ХІ.52

А оце наш санаторій. І назва поетична, і на-вколо – поезія! (Є, звичайно, домішки прози).

* * *

8 листопада 1952

Здрастуй, дорогий друже!!

Дуже дякую за телеграму: це для мене вели-ка радість, велике добро. Їй-богу, радісно на світі

жити, коли знаєш, що є друг у тебе, що в нього б'ється шире серце!

Через оце прекрасне, фантастично прекрасне море думка лине до тебе. Перечитав тут дещо з воєнної тематики і ще раз переконався в майстерності твоїх "Прапороносців". Порівнюючи, краще бачиш і стилі, і манери – те, що звучить творчим обличчям. І що ж – романтика мене приваблює дужче, вона рідніша мені. Я помітив, що й суто прозаїсти не можуть обійтися без неї: то там, то сям натрапляєш на романтичні гілки. Крадуть з великого дерева! Але в них це – декорація. У тебе – стихія. Ще раз кажу: твоя творчість – це початок нового напрямку, якщо можна допустити це в межах соц. реалізму. Правда, в "Таврії" ти чомусь намагався відійти, збочити із цього стильового шляху. Але саме там, де тобі не вдалося цього зробити, – звучить, вливається в жили поезія! Хотілося б, щоб ти це врахував, працюючи над другим романом цього, таврійського, циклу.

...Тут чудово. Погода така, як у нас у серпні. Вдень ходять у тенісках, увечері можна без піджака. Коли б не було Києва, то я хотів би жити тут.

Люда вже, звичайно, дома? А ти в Ірпіні?

Щире вітання Валі.

Міцно тисну твою руку,
і хай живе романтика!

Василь.

8.XI.52. Сочі

* * *

5 серпня 1959

Здоров, Олесь!

Не гнівайся, що відповідаю із запізненням: був у глибинах житейського моря, вивчав навколишній простір за допомогою такого апарата, як велосипед, пригощався сивухою, дивився, як люди в поті чола свого збирають для нас запашний хліб. Вражень дуже багато, оце приїхав до Києва і ніяк не можу опам'ятатись.

Пишу за твоїм столом¹. Дома в тебе все гаразд. Галя² виконала все, що їй звелено (варення і т. д.). Так що майте спокій на душі.

Прочитавши твого листа, я пішов до магаз. передпл. видань:

- Підписатись на 4-томник О. Г. можна?
- На Гончара підписки ще нема.
- Як же так – уже два томи готові!
- Ми ось узнаємо.

Пішла кудись. Жду. Повертається:

- Нема. Ми й не чули.

Дзвонив я [нерозб.]. Дивується. Обіцяє перевірити, сказати де слід і т. д. Збирається послати тобі верстку 3-го тому.

Отак працює Книготорг. Каже ще раз: цю не-поворотку, збюрократилу організацію треба ліквідувати.

В Спілці нічого нового. В нашій Літгазеті з'явилося кілька матеріалів проти засмічення мови – ти, мабуть, їх читав.

Про тебе Кисельов написав дуже поверхово, слабо. Він свідчить, що ти говориш цитатами... Оце попав пальцем у небо! Та й інше... Те, що він узявся за цю справу, – суміш нахабства і підлабузництва.

Ну, та це все дрібниці. Головне, що ти по 8 годин будуєш свої міста і села, засвідчуєш свої сонця і споряджаєш своїх людей у дорогу. Оце мене радує! Які ж там обрії, які радощі і муки? Привозь, почитаємо.

Коли до Києва?

Ага, у вільну хвилину хай Валя знайде в "Мертвих душах" портрет чиновника "Кувшинное рыло" – які виникнуть асоціації? От посміється!

*Міцно тисну руку –
Василь.*

5.VIII.59

Привіт Валі, Олександрі Федорівні, Шурі, Гаврюші, Анатолію та його дружині.

¹ Олесь Гончар із родиною перебував на Дніпропетровщині.

² Галя – домашня помічниця Валентини Данилівни Гончар.

* * *

9 травня 1960

Добрий день, Олесь!

Із святом Перемоги! Сьогодні вип'ю коньяку і зроблю мандрівку в минуле – аж у 45-ий рік... Будьмо!

Пересилаю 3 листи (у двох пакетах) – може, тобі цікаво їх прочитати.

Дома все гаразд. Усі живі й здорові, скучають за вами¹.

Київ сонячний, ходимо в костюмах без галстуків.

Учора їздив із своїм виводком... на іподром. Уперше. Цікаво. Красиво бігають коні!

У Спілці нічого нового.

Щире вітання Валі від мене і Люби².

*Міцно тисну руку –
твій Василь.*

9.V.60

Олесь!

Сьогодні послав тобі 2 пакети, а це ось одержав Вечірку, дивлюся – авторові Прапороносців, от я й вирішив послати, може, думаю, тобі буде приємно прочитати ці коротенькі рядки, бо вони ж говорять про багато що.

В.

9.V.60

¹ Олесь Гончар із дружиною в цей час відпочивав у Трускавці (санаторій "Хрустальный дворец").

² Люба – Любов Бережна, друга дружина Василя Бережного.

* * *

7 липня 1960

Добрий день, дорогий друже!

Нарешті в Києві потепліло. Це, мабуть, щастить старому Смоличеві: 8-го ж 60-річчя.

Дома в тебе все впорядку¹.

Пошти небагато, газети і журнали грома-
дяться на столі. Думаю, що десь через 1000 років
вони будуть набагато цікавішими, ніж зараз.

Я пишу:
сценарій,
повість,
оповідання для дітей.

Дитвидав несподівано переказав гроші за
збірку “А ви ще не були на Марсі?”

Ага, про гроші. З оцим листом надсилаю тобі
переказ на 1800 крб. Кожного разу морочитися
з дорученнями – це не діло. Краще напиши таку
заяву:

Київ,
Леніна, 44
нач. 30-го поштового відділення
гр....., що мешкає.....

Заява

Прошу усі грошові перекази, що надходити-
муть на моє ім'я, перечисляти на Розрахун-
ковий рахунок у Ощадкасі.

Підпис.

Так буде зручніше, бо я ж виїжджати.

Ну, як уже мандруєш по країні новел? Чи,
може, прямуєш до романічних берегів?

Бажаю хорошого настрою!

Сердечне вітання Валі і всьому Гончарівсько-
му родові!

*Міцно тисну руку –
твій Василь.*

7.VII.60

P.S. Якщо пришлеш доручення, то краще
адресуй на свою квартиру – з поміткою, що для
мене.

¹ Олесь Гончар із родиною перебував на Дніпропетров-
щині.

* * *

20 серпня 1960

Здоров, Олесь!

Пишу оце за твоїм столом – отже все тут на
своїх місцях: і квартира, і будинок, і Київ... Але
все-таки в місті відчувається деяка пустота: не-
має Гончарів. Що ж, хай не ревнує Київ, ти на-
лежиш не тільки йому!

Пошти в тебе сила-силенна. Особливо термі-
нового нічого нема, тому й не висилаю. Тим біль-
ше, що через кілька днів ти вже будеш тут.

Гра¹ ваша на самоті здичавіла, волає: “Хай би
лучче робити було багато!”

Як Валя? Діти?

Ну, до зустрічі в Києві!

Привіт вам усім від Люби.

Міцно тисну руку –

Василь.

20.VIII/60

¹ Гра – домашня помічниця Валентини Данилівни Гончар.

* * *

18 липня 1961

**Салют лемківським поетично-епічним
життєлюбам!**

Сиджу оце за твоїм столом, злегка припоро-
шеним космічною пилюкою, і поглядаю на паке-
ти. Що тобі переслати? Океан життя вихлюпнув
на твій берег чимало – газети, журнали, бандеро-
лі, телеграми і т. д.

З Каунаса – бандероль (мабуть, роман) і лист
(посилаю); з Риги – “Perekops”, з Японії – цілий
сувій ієрогліфів... Планета розмовляє з тобою!

Посилаю три листи в конвертах і копії лис-
тів з Японії на 4 сторінках. Якщо Валя скучила за
польською пресою, то пишіть, – вишлю “Екран” і
“Кобету”.

* * *

Омитий дощами Київ – чудовий і вдень і вно-
чі. Учора ввечері, йдучи із спектаклю лєнінград-
ського театру, любувались ми Венерою. Ох, і ді-
мант! Між іншим, Козирєв оголосив, що за його
спектрами на Венері виявлено... кисень! Так що
не виключена можливість, що й венеряни милу-
ються Землею.

Людський ярмарок такий самий, нічого особ-
ливого.

Зустрів Сашу П-ху¹. Питаю:

– Читав у моск. “Літ.” вірші Коротича?

– Читав.

– А звернув увагу, що сказав Назим Хікмет
про укр. мову?

– Звернув. А ти (пронизливий погляд) звер-
нув – хто йому все це підніс? Борис Сл-ий. А він
ще... Ну, й Коротич... – Це ж ясно!

– А все-таки...

– От тобі й все-таки!

– А що ти, – кажу, – зараз робиш?

– Не сплю. Зовсім не сплю.

– ??!

– Розумієш, я коли пишу, то...

– Новий роман?

– Хай йому чорт! Ніхто не хоче друкувати!
Поемки. Цикл.

* * *

Малих своїх ми відправили в Бах-ч², скучає-
мо без їхнього щебету.

25–27.VII – будемо дивитися фестиваль-
ні фільми. Приїхала моя медалістка вступати.
Тремтить бідолашна.

Роботи багато, а часу – чим далі, то стає все
менше і менше.

Привіт Валі і всім, всім Гончарам і гончаре-
нтям!

Бажаю тобі хороших мандрів по планеті
Нахнення –

Василь.

18.VII.61

P.S. Уже виходив, коли Маруся попроси-
ла написати, що ті 70 крб, які В. залишила, вона

витратила на різні платежі, “і на цей місяць уже нема”.

¹“Зустрів Сашу П-ху”. – Ідеться про зустріч Василя Бережного із українським письменником Олександром Підсухою.

²“Малих своїх ми відправили в Бах-ч...” – Ідеться про дітей Василя Бережного, доньку Оксану та сина Андрія, які відпочивали в рідному селі Василя Павловича – Бахмачі.

* * *

31 жовтня 1962

Здоров, Олесь!

Прочитав десять новел, одержав ціле море задоволення, бо невтомно б'ють твої поетичні джерела. Вітаю тебе, українську літературу і себе з новим своєрідним твором.

Звичайно, є деякі побажання, зауваження. Але попри них, враження в цілому хороше. Детальніше – при зустрічі.

Приїду 6-го вранці¹. Якщо не вислав ще тих двох, то й не вислай, бо я вирушаю звідси 4-го. Погуляю в тих твоїх садах уже в Києві.

Тут просто жарко. В самих трусах сідаю за весла і – гайда аж до обрію. Вдень у костюмі жарко.

Але все одно вже тягне додому. Скучив за сім'єю, за вами всіма, за Києвом, за Україною. Оспівуй, друже, її прекрасність і неповторність звідси ще дужче видно і відчуваю!

Тисну руку – Василь.

31.X.62, пізно ввечері.

P.S. Валі передавай привіт!

¹Василь Бережний у цей час відпочивав у Сочі (вул. Дмитрієва, 11, дача Літфонду).

* * *

1 жовтня 1963

Здоров, Олесь!

Тут, на феодосійсько-коктебельських берегах, осінь не то що дихає, а дмухає на повні груди, неначе випробовуючи свої легені. Поглядаю на блакитні “закрученые паньчи”, як сказала офіціантка, і побоююсь, чи помруть вони своєю смертю. Але поки що – цвітуть!

Погода сприяє роботі. Лише ті, хто приїхав розважитись, сердиті, як осінні мухи. А мені добре, дали 16-ту кімнату – і море, і гори! – працюю. Боюсь тільки за Оксану: хоча б одягали її там як слід, а то ще простудиться... Плакало, бідне, як я її залишав, і стільки було в очах смутку та докору, що мені аж серце крається.

Сердечний привіт Валі.

Міцно тисну руку – Василь

1-X-63. 19 корпус.

* * *

27 квітня 1965

Олесью!

Глянь на цього ведмедика¹ і всміхнися! Нехай душа твоя повниться весняним настроєм.

І метелика тобі висилаю – це з Конче-Заспівських дібров. Правда, окрім глибокої майстерності, високої художності і товстелезного тиражу, в книжечці нічого немає, але, може, ти усміхнешся.

Будьмо!

Василь
7.IV.65

¹На вітальній листівці зображено ведмедика з квітами.

* * *

27 листопада 1976

Доброго дня, Олесью!

Пише тобі людина, яка мріяла хоч одним оком поглянути на Париж і, дякуючи Богові, побачила цей дивовижний витвір людського генія. Факт, можна сказати, фантастичний. Особливо, коли врахувати обставини нашого життя.

Ти, що побачив майже всю планету, може, усміхнешся на ці мої захоплення, але я переповнений враженнями!

Душа моя раділа, коли очі дивилися на діла рук людських, відчувала щастя й тоді, коли очі спали, втомлені за день...

Париж, Лондон, Рим, Копенгаген, Лісбоа, Істамбул... – молодці земляни!

Ну, а як там тобі ведеться? Вам, каже, холодно в кімнаті?

Чи їздив уже в Донський собор на концерт органної музики? Поїдь – там чудова акустика. А будеш в будинку Райніса (це поряд з Дубултами), то попроси показати документальний фільм, знятий за його життя.

Про роботу не питаю, бо це все одно, що в морської чайки спитати, чи літає.

Бувай здоров, друже!

Міцно тисну руку –

Василь.

27.XI.76

Київ

До листа додано листівку з таким написом:

“Олесеві на добру згадку – Василь Бережний.

27.XI.76”.

* * *

22 січня 1977

Здрастуй, Олесь!

Оце так халепа... уявляю, як тобі перебувати бездіяльним, але що ж поробиш, коли така ситуація. Будемо сподіватися, що за якийсь тиждень-два ти вже будеш на ходу. Організм у тебе від природи міцний, витривалий, має ще багато ресурсів – на це головна надія (хотів устави якесь слово, але яке тут уставиш?)¹

У Києві нічого особливого, морози тріщать. Я був теж простудився трохи, але посидів кілька днів у хаті, попив калини, і минулося.

Бачив у Павільйоні художню виставку, присвячену Києву. Є цікаві роботи – скульптурні

портрети, пейзажі, – але чимало й слабких, плакатних, а деякі настільки карикатурні, що не можна втриматись від сміху. Такий, напр., скульптурний портрет Амосова – кольору чорного піржавілого чугунна статуя до колін, з піднятими руками (йде оперувати). Вірніше, не руками, а кістками, усе в буграх і ямках, – ну щось цілком антиестетичне!

А дві роботи Галини Кальченко – портрет Кавалерідзе і “Марія” – дівчина в костюмі Єви, – просто чудові.

Радували і Глущенкові картини – з тих, що ми з тобою бачили на його персональній виставці.

Може, як ти приїдеш, ми встигнемо ще побачити.

Не знаю, чи маєш ти там “Правду”, на всякий випадок надсилаю вирізку, приємно чути відгук про свою роботу!

Від усіх моїх тобі найкращі побажання.

Бувай здоров!

Щиро твоїй Василь Бережний.

22. I. 77.

P.S. Дуже гарне фото вмістила “ЛГ”! Валя каже, що ти бачив.

¹ Олесь Гончар перебував у цей час у Московській центральній клінічній лікарні.

* * *

23 січня 1977

Здоров, Олесь!

Оце в неділю дивився я твій портрет на слайді. Що ж, наче непогано зроблено – і зачіска, і очі, і чоло. Ніби й вираз обличчя схоплено твій, але, мені здається, голова занадто видовжена, і ця деформація ніякими художніми міркуваннями, як на моє розуміння, не викликана, не виправдана.

Ми подивились з Валею і дійшли такої думки: можна давати, але попросити художника трішечки, ну, зовсім трішечки, допрацювати. А можливість є: підборіддя, права щока (до речі, не пророблена) – і враження видовженості зникне. У понеділок Валя розмовлятиме з автором.

Так що з портретом буде все гаразд.

А як ти почувашся?

Сподіваюсь, що сьогодні тобі краще, аніж учора, а завтра буде ще краще! Людський організм – тонка штука, і для самонастройки потрібен час. Це ж тільки подумати: кровоносних судин маємо понад сто тисяч кілометрів! Звичайно, ремонтні бригади (краще сказати – регенераційні, чи сили регенерації) стараються, діють вдень і вночі, але треба їм не заважати, створивши і підтримуючи атмосферу спокою. Все йде на лад, все буде добре.

Та не втомлюйся читанням, краще слухай музику.

До побачення!

Василь Бережний

23.I.77

Увечері

* * *

17 липня 1986

Добрий день, Олесь!

Чи в Дубултах нарешті перестали дощі? Кожного разу, слухаючи прогноз погоди, думаю, як ви там з Валею... от тобі і комета Галлея! І Чорнобиль, і в природі аномалії одна за одною.

Я почуваюсь кепсько, такий знесилений, що аж в очах темніє. А Люба ганяє мене по інститутах та поліклініках. Учора був на ультразвуковому дослідженні (японська апаратура), і Люба разом з тим лікарем бачила на екрані мою печінку, підшлункову, нирки і всі міхурі... загалом, усе непогано, тільки в лівій нирці нібито видно дві крупинки, діаметром до 3 міліметрів. Ось ще піду до уролога, може, виясниться. Чи це вони спричиняють кровотечу.

Пам'ятаючи твою витримку, не розкисаю. Снагу до життя ще не втратив, по лікарнях набридло ходити, хочеться вже працювати.

Новин особливих немає, Чорнобиль нагадає про себе щоденно, і коли я бачу на вулиці маленьких дітей, серце мені стискається від журби.

Не знаю, чи ти мав там змогу прочитати доповідь В. В. Щ-го на пленумі перед сесією, вона опублікована в “Рад. Укр.” за 12.VII. Там чимало ділової гострої критики, є й таке: “далі в доповіді відзначено, що на з’їздах письменників і кінематографів, які пройшли у цілому в здоровій і діловій атмосфері, було чимало критичних зауважень, ділових пропозицій. По них буде вжито необхідних заходів. Водночас в окремих виступах мали місце незрілі, демагогічні і неправильні міркування. Це свідчить про серйозні упущення в роботі партійних організацій деяких творчих спілок, на що, звичайно, повинні звернути увагу і Київський міськом партії, і відділи Центрального Комітету Компартії України”.

А вчора, 16.VII, я з великим інтересом прочитав у “Правді” статтю про документальне кіно – “Бумеранг”. Нарешті дістав “Современник” № 5 – читаю оповідання Астаф’єва. Оце справді страшно пише!

Щире вітання Вам від нас обох.

Бувай здоровий!

Василь Бережний

17. VII.86

Література

1. Гончар, Олесь: Щоденники: у 3-х т. / Олесь Терентійович Гончар; [упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу В. Д. Гончар]. – К.: Веселка, 2008. – Т. 1. – 456 с.; Т. 2. – 608 с.; Т. 3. – 648 с.

2. Гончар, О. Т. Твори: в 12 т. / Олесь Гончар; НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка; редкол.: М. Г. Жулинський (голова) [та ін.]. – К.: Наук. думка, 2001. – Т. 10: Листи / упорядкув. та комент. Я. Г. Оксюті. – 2011. – 808 с.